

tárgyalás során Demeter arról is meggyőzi az olvasót, hogy a hetvenes-nyolcvanas évek komunitárius-liberális vitájának éppúgy köze van az antik előzményekhez, mint mai valóságunkhoz. Ennek szellemében elemzi az antikvitásban meg nem található „modern találmányt”, a toleranciát (*A türelem elvéről és határaitól, avagy: meddig kell túrnünk?*), és beszéli el azt is, hogy miként veszítette el a politikai közösséghez való tartozás egykor megvolt erkölcsfilozófiai tartalmát (*Nacionalizmus Kelet- és Közép-Európában*).

Demeter M. Attila a magyar, ezen belül különösen az erdélyi teoretikus esszé legjobb hagyományait követő, a színvonalas

tartalomhoz méltó stílusban írta meg és szerkesztette egésze kötete folyóiratokban már megjelent tanulmányait. Éppen ezért bosszantó a könyv néhány formai hibája: az esszék eredeti megjelenési helyét nem közli, a számos görög kifejezés hol görögül, hol latin betűs átíratban szerepel, és sok sajtóhiba is tarkítja a szöveget. E hiányosságok bizonyára könnyen elkerülhetők lettek volna, hiszen más könyvek kapcsán jóval igényesebb kiadói munkához szoktunk hozzá Kolozsvárott és gondosabb nyomtatáshoz Csíkszeredában. (*KOMP-Press – Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2001, 166 o.*)

Mester Béla

tud. munkatárs (MTA Filozófiai Intézete)

Búcsú Hegedűs Andrásról

Szerk.: Rozgonyi Tamás és Zsille Zoltán

Élete vége felé, betegségével küszködve, magányos számvetései közben egy középiskolai használatra szánt szociológia-tankönyv került Hegedűs András kezébe. S a könyv olvasgatása közben egy Montaigne-idézet a naplójába: *„Mit ér a tudomány, ha értelme nincsen. „Ha tudtam volna, hogy ez lesz a szociológiából, nem áldoztam volna érte ennyit se”* – olvasható az aznapi jegyzet summája utolsó művében: a túlélőknek szóló intelmeiben. (144. o.) Az új magyar szociológia megalapítója nem sokra tartotta az újabban művelt magyarországi szociológiát. Az érdektelenség fordítva is fennállt és fennáll: az utóbbi másfél évtizedben felnőtt szociológus-generációk sem tartanak sokat, de keveset sem Hegedűs Andrásról. Nem nagyon ismerik. Van azonban ebben a szakmai közösségben néhány korosztály: a mai ötvenesek és idősebbek, akik számára – ha ismerték őt személyesen, ha nem – a Hegedűs névvel összekapcsolt szociológia fogalom.

Jó öt éves készülődés után, 1963. március 15-én, Hegedűs András vezetésével meg-

alakulhatott az MTA Szociológiai Kutatócsoportja. A pártvezetőség jó kezekben tudhatta az új intézmény irányítását. Az 56-os kimenekítés után Moszkvából hazatért sztálinista miniszterelnök személye ekkor még garanciának tűnhetett: ezzel a tudományterülettel – még ha az érintkezésbe kerül is az ideológia kényes pontjaival – nem lesznek „gondok”. Aztán csakhamar lettek gondok. A hatvanas évek végére a szociológia a társadalomról folyó kritikus értelmiségi diskurzus fontos hivatkozási háttere, diszciplináris vonatkoztatási kerete lett. Jórészt Hegedűsnek köszönhetően. Az évtized második felének talán leginkább provokatív vitái – a társadalom szerkezetéről, a bürokráciáról, a szocialista tömegtársadalom humanizálhatóságáról, a társadalomtudomány értelméről – a szociológiából indultak ki. Többnyire Hegedűs kezdeményezésére, akinek szocializmus melletti sajátos elkötelezettsége egyre kínosabb lett a hatalom számára. Előbb a nőmenklatúra vetette ki magából, majd a hetvenes évekre a hivatalos tudományból is kitessekkelték.

A szerveződő demokratikus ellenzék viszont nem fogadta be minden fenntartás nélkül. Ha közéljük tartozott is, nem volt kö-

zējük való. Margóra szorulva sem felelt meg igazán az elvárásoknak. Talán az autodidakta szociológussal szembeni filozófusi fölény tudatnak is része volt ebben. Ez az ellenzék – még ha távolodóban volt is Lukácstól – valószínűleg sokat átmentett a Mester szociológiával szembeni averzióiból. A nagyobb problémát mégis inkább Hegedüs személyisége és szellemi habitusa okozta. Anakronizmusnak tűnt makacs kötődése egyenlőség-ideáljaihoz és a nyugati parlamentáris rendszerek alternatívájaként elgondolt öngazgató, a bürokráciát társadalmi ellenőrzési mechanizmusokkal kordában tartó munkásdemokráciához.

A nyolcvanas években az az informális ismertség – ha úgy tetszik: nimbusz – is jócskán megkopott, ami a szociológusok körében kényszernyugdíjazása után is sokáig övezte. Kávéházi és kocsmái „fogadóóráin” gyűrűlt az érdeklődők és hívek száma. Ennek nem csak a kényszerű szilencium volt az oka. Megváltozott a társadalomkutatás: Hegedüsnek és a szociológia szaktudományi programjába belenőtt nemzedékeknek nem sok mondanivalójuk volt egymás számára. Maradt a család, egy-két régi barát meg az emlékei. Az évtized vége felé már inkább az emlékező – emlékei felidézésével vezeklő –, mint a társadalomkutató Hegedüs András keltett érdeklődést. Jóízű beszélgetések közben egyre többször és egyre mélyebbre ástott emlékeiben. Szerette az oldott társalkodást. S ekkor már hódolhatott másik szenvedélyének is: utazhatott újra. Külföldön a békemozgalmárok, az eurokommunisták inkább méltányolták az autonóm csoportokról, az öngazgató munkásdemokráciáról alkotott koncepcióját, mint a hazai demokratikus ellenzék.

A rendszerváltás éve őt is lábba hozta. Igaz, a Justitia-program fenyegető árnyával a feje fölött, munkásakadémiát szervezett. „Közéleti munkások” képzésére, „hogyan alakítottunk helyzetükből műveltségük és

kulturális színvonaluk növelésével emelkedjenek ki, és egyben alkalmassá váljanak arra, hogy különböző kezdeményezésekben, beleértve a hatalmi apparátusok feletti intézményesült és nem intézményesült ellenőrzést, tevékeny szerepet tudjanak játszani.” (127. o.). A program – pártállami kifejezéssel élve – nem bizonyult igazán „időszerűnek”. Aztán a betegség, a visszavonulás következett, s Hegedüs András az ezredfordulóra elfelejtődött. Halálhíre s a jelképes dátum – 1999. október 23-án hunyt el – valószínűleg mégis sokakban idézett fel emlékeket erről a különös pályáról, s a mögöttünk hagyott évtizedek hirtelen hihetetlen megszűnésbe került világról. S a már nem fiatal pályatársaknak talán a lelkiismeretét is felkavarta kissé. Ha az idő kizökkenni látszott is alóla, sokan tudták: nagy formátumú személyiség, az újabb kori magyar szociológia egyik legszínesebb egyénisége távozott közülünk. Több figyelmet érdemelt volna még életében.

Ez a búcsúkötet az elmaradt figyelem utólagos jóvátétele. Megalkotásának gondolata szinte már a sírtól hazafelé menet felvetődött. Létrejöttét a család segítette. A szerkesztés-szerkesztés aprómunkáját *Rozgonyi Tamás* és *Zsille Zoltán* végezte.

A *Búcsú Hegedüs Andrástól* igényes kiállítású, jól szerkesztett, tartalmas kiadvány. Első fejezete válogatás Hegedüs írásaiból, ezt a pálya legkényesebb szakaszait, az 56-os forradalmat felidéző interjúk követik, végül a kortársak, barátok, ellenfelek és pályatársak emlékezései következnek. Az írások egy nagyívű pálya jellemző dokumentumai: a politikai botrányt kavarázó 1965-ös Valóság-cikktől (*Optimalizálás és humanizálás*) az utolsó – munkásakadémiás – aktivizálódásáig, s a végérvényes visszavonulás rezignált bölcsességű aforizma-válogatásáig. Érdekes olvasmány. A hatvanas évek, a zenitjére ért „létező szocializmus”, a „mechanizmusreform” kutatója számára mindig megkerülhetetlen-